

na rytų ir vakarų baltų svarbesnius skiriamuosius bruožus. Po to supažindinama su priešistorine baltų gyventa teritorija ir vėlesniu jos kitimu, aptariamimi senieji baltų kalbų kontaktai su kitomis kalbomis ir jų palikimas. Šiame skyriuje rasime išvardytas visas iš istorijos šaltinių žinomas baltų gentis.

Antrajame skyriuje (p. 210–217) „Baltų dialektai tarp pagoniškosios („Baltia pagana“) ir krikščioniškosios („Baltia christiana“) Baltijos (X–XV a.)“ autorius apžvelgia tebesitęsiantį slavų ir prasidėjusį vokiečių Ordino veržimąsi į baltų gyvenamas žemes, vakarų baltų kontaktus su slavais ir germanais. Skyrium aptariamai svarbesni garsyno pakitimai, vykę rytų bei vakarų baltų kalbose, leksikos raida, daugiausia stimuliuota krikščionybės įvedimo, taip pat daugiakalbystė Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje.

Trečiasis skyrius (p. 217–229) pavadintas „Rašytiniai šaltiniai tarp reformuotos („Baltia reformat“) ir katalikiškos („Baltia catholica“) Baltijos (XVI–XVII a.)“. Čia P. U. Dini pirmiausia išryškina nevienodą atskirų baltų kraštų politinę ir kultūrinę situaciją, verstinių pirmųjų rašto paminklų pobūdį, sąlygojusį gausius skolinius ir vertinius. Daugiausia vietos skiriama atskirų baltų kalbų fonologinės, morfologinės ir sintaksinės sistemos svarbesniems bruožams, kuriuos galima nustatyti pagal rašto paminklus. Skyrium aptarta leksikos raida, ypač nulemta šventimkalbių elementų skverbimosi.

Ketvirtajame skyriuje (p. 230–244) „Baltų kalbų padėtis nacionalinėje epochoje (XIX–XX a.)“ P. U. Dini apžvelgia skirtingas kultūrinės sąlygas, kuriomis kūrėsi bendrinės baltų kalbos, meta žvilgsnį ir į emigrantų iš baltų kraštų kalbą. Toliau analizuojamas rusifikacinis bilingvizmas, fonetikos, morfologijos ir sintaksės raida, žodyno plėtimas. Skyrius baigiamas naujausių kalbinių procesų, vykstančių baltų kraštuose, aptarimu.

Studijos pabaigoje pateikta rinktinė bibliografija, pradedama nuo bendrųjų baltistinių veikalų. Svarbesni italų baltistiniai darbai surašyti skyrium, kaip ir studijoje cituota literatūra.

Konspektyvi baltų kalbų istorijos apžvalga parašyta profesionaliai ir patraukliai, mokamai sudėliojant akcentus ir parenkant pavyzdžius, derinant tradicinį požiūrį su naujesnėmis interpretacijomis, argumentuojant savitą chronologizaciją. Aptarta studija rodo P. U. Dini išaugusį į plačios erudicijos baltistą, laisvai operuojantį baltų kalbų istorijos faktais, beje,

ir pateikiamais kultūringai (korektūros klaidų, šiaip kokių apsirikimų palyginti retai pasitaiko).

Būtina pažymėti ir asmeninį autoriaus įnašą į sintetinėje studijoje aptartas problemas. P. U. Dini yra tyręs ir tebetiria baltų genčių, kalbų bei kultūrų recepciją Renesanso epochos žymiųjų filologų ir istorikų darbuose¹, yra atlikęs kruopščią filologinę M. Mažvydo kelių giesmių analizę², pateikęs prūsų kalbos žodžių naujų etimologijų³.

Laki plunksna, ištikima P. U. Dinio palydovė, teneatšimpa ir rašant monografiją „Baltų kalbos“. O pagrindai jai jau padėti. Sėkmės.

Bonifacas Stundžia

M. Biolik, Hydronimia dorzecza Pregoly z terenu Polski, Olsztyn: Wydawnictwo wyższej szkoły pedagogicznej w Olsztynie. 1987, 391 p.

M. Biolik paskelbė stambią studiją, kurioje analizuoja Priegliaus upės baseino, esančio dabartinės Lenkijos teritorijoje, hidronimiją, t. y. ežerų, upių, kanalų, pelkių, raistų, tvenkinių vardus. Pats Prieglius ir šiaurinė Priegliaus baseino dalis po II pasaulinio karo atsidūrė Kaliningrado srityje. Lenkijai priklauso didžioji dalis Alnos (dab. Lyna), Vangrapės (dab. Vengorapia) upių baseino ir Ro-

¹ Žr., pvz.: P. U. Dini, Baltų kalbos bei kultūros Rinascimento laikotarpiu. Dėl Videvučio – „Biottero“ mito P. F. Giambullario 1566 m. Prūsijos aprašyme italų kalba. – Colloquium Pruthenicum primum. Papers from the First International Conference on Old Prussian held in Warsaw, September 30th – October 1st, 1991, Warszawa, 1992, 135–141 (čia pateikti ir kiti autoriaus darbai šia tema).

² Žr., pvz., monografiją, vertą atskiro aptarimo: P. U. Dini, L'Inno di S. Ambrogio di Martynas Mažvydas. Studio filologico-linguistico del testo antico lituano (1549) e delle sue fonti latine e polacche, La Fenice Edizioni, 1994, 110 p.

³ Žr., pvz.: P. U. Dini, Linguistica e filologia baltica: pruss. VE 708 e lit. *Baūbis*. – Linguistica Baltica, 2(1993), 211–219 (čia nurodyti ir ankstesni autoriaus šios serijos straipsniai).

mintės bei Pisos žemupiai. Priegliaus baseino plotas Lenkijos teritorijoje siekia 7519,8 km². Jis yra dabartinėse Olštino ir Suvalkų vaivadijose.

Įvade (p. 5–13) pateikta trumpa istorinė aptariamojo regiono apžvalga, aptarti šaltiniai ir darbo uždaviniai. Studijai medžiaga yra surinkta iš: *G. Gerullis*, *Die altpreussischen Ortsnamen*, Berlin und Leipzig, 1922; *G. Leyding*, *Słownik nazw miejscowych okręgu mazurskiego*, cz. II. *Nazwy fizjograficzne (zlokalizowane)*, Poznań, 1959; *G. Leyding-Milecki*, *Słownik nazw miejscowych okręgu mazurskiego*, I, Olsztyn, 1947, taip pat iš daugybės istorinių šaltinių, atlasų, žemėlapių.

Autorė nurodo, kad pirmieji Priegliaus baseino gyventojai buvo prūsai, kuriuos XIII a. nukariavo Kryžiuočių ordinas. XIII–XIV a. į tas žemes pradeda plūsti ir vokiečių kolonistai, kalbėję vidurio vokiečių (*Mitteldeutsch*) ir vokiečių žemaičių (*Niederdeutsch*) kalbomis. M. Biolik duomenimis, vidurio vokiečių šnekta buvo paplitusi Heilsbergo apskrities pietvakariuose ir pačiame Heilsberge bei Reselio apskrities pietvakariuose. Likusioje teritorijoje vyravo vokiečių žemaičių tarmė. Autorė pastebi, kad pirmieji lenkų kolonistai į Priegliaus baseino žemes atėjo iš Kulmo žemės, o vėliau – iš Poliesės ir Mazovijos. Prūsiški, vokiški, lenkiški hidronimai pradkami užrašinėti XIV a. vidurio vokiečių kalba, kuri buvo oficiali Ordino raštų kalba.

Didžiąją kalbamosios studijos dalį sudaro hidronimų žodynas, pateiktas abėcėlės tvarka (p. 14–265). Autorė aptiko nemaža naujų, J. Gerulio ir G. Leydingo nemintėtų prūsiškų hidronimų, pvz.: ež. *Borvisalke* 1353, ež. *Manse* 1334–1342, ež. *Kywitis* 1349, ež. *Leykante*, *Keykante* 1369. M. Biolik į žodyną įtraukė nemažai iki šiol visai nenagrinėtų apvoketintų, sulenkintų XIV–XIX a. hidronimų, kurie reikšmingi prūsų vardyno tyrinėjimui. Autorė aptaria hidronimus, kurie priklauso trims kalbinėms sistemoms: prūsų, lenkų ir vokiečių. Į žodyną įrašyti 1424 hidronimai, 1046 vandens objektų vardai. Prie kiekvieno vandenvardžio nurodomi jo užrašymo metai ir šaltinis, pagal išgales pateikti visi užrašymo variantai nuo pirmosios užfiksavimo datos iki XX a. Iš p. 226 pateiktos chronologinės lentelės matyti, kad žodyne yra 446 prūsiški, 480 lenkiškų ir 372 vokiški vardai. Seniausią hidronimų sluoksnį sudaro prūsiški vandenvardžiai. Daugiausia jų – 225 – užfiksuota XIV a. dokumentuose.

Autorė bando lokalizuoti vandenvardžius, mėgina nustatyti autentišką prūsiškų hidronimų lytį, pateikia etimologijas, tiria, kaip funkcionuoja hidronimai ir kaip veikia viena kitą trys skirtingos kalbinės sistemos. M. Biolik yra gerai susipažinusi su onomastikos literatūra, palyginti gausiai naudoja prūsų, lietuvių, mažiau latvių vardyno ir žodyno medžiagą.

Visi, kurie susiduria su prūsų ir apskritai baltų vardyno analize, žino, kad iškyla daugybė problemų su etimologijai tinkamos autentiškos hidronimo lyties nustatymu. M. Biolik sukaupe daug faktinių duomenų, kuriuos gretina su lietuvių ir iš dalies latvių onomastine medžiaga, pateikia etimologijų aiškinimus. Ne visi aiškinimai yra pakankamai argumentuoti ir įtikinami. Nemaža abejonių kelia autentiškos prūsiškų hidronimų lyties rekonstrukcijos, kurios turi įtakos ir etimologijų patikimumui. Pvz., ežero pavadinime *Dabauen* 1564 (vėliau *Dabauer See*) autorė įžiūri baltišką kamieną **Dōb-*. Šią rekonstrukciją galima būtų papildyti ir kitokia galimybe **Daub-av-(?)*. Abejotinas ežero *Galinezschobe* 1420 antrojo sando autentiškos lyties atstatymas **Galintesōwē*. Negalėčiau sutikti ir su ež. *Gertepeawne* 1406 antrojo sando rekonstrukcija **Gertepaiwē*. Pirmajame dūrinio sando slypi pr. **gerta* (= *gerto* E 764), antrajame – veikiausiai pr. **pjaun-*, kuris sietinas su lie. *pjaūnis* „pieva“. Upėvardį *Goldape*, *Goltappen* 1566 autorė atstato **Göld-apē*, visiškai pagrįstai pirmąjį sandą siedama su pr. **galdā* (= *galdo* E 365), todėl ir rekonstruoti reikėtų **Gald-apē*. Patikima rekonstrukcija praplėstų ir baltiškų paralelių arealą. Čia tikėtų ir lie. v. *Galdapė* ir tt. M. Biolik upės vardą *Guska* 1576 (vėliau *Goska*) sieja su pr. apeliatyvu *gosen* ir rekonstruoja **Gosike*. Pr. *gosen* atstatomas **gāzēs*, tai ir upėvardžio autentiška lytis turėtų būti **Gāz-ik-*. Ežero vardą *Ilggolwen* 1388 autorė laiko dūrinio, kurio pirmasis sandas pr. **ilga*, *ilga* „ilgai“, o antrasis siejamas su pr. **galvo* (= *galwo* E 504) „bato galva“. Autentiška lytis ir būtų **Ilggalv-*, o ne **Ilg-gōlwē*. Ež. *Kepunek* 1869 (vėliau *Kiepunek*), kurio šaknis, autorės nuomone, yra pr. **kep-*, atveju galima buvo pasvarstyti ir kitus rekonstrukcijos variantus, pvz., **Kip-*. Šį ežero vardą M. Biolik sieja su pr. vietovardžiais *Keppun* 1419; *Kepyten* 1288, *Kepyten* 1399. Čia derėjo prisiminti nuomonę J. Gerulio, kuris įžiūri minėtų vietovardžių ryšį su pr. asmenvardžiu **Kipe*, *Ki*

penne. Abejotina up. *Renus* 1339, *Ryn* 1352, *Renus* 1364, *Ryn* 1382 (vėliau *Ryn*) rekonstrukcija **Rēnō*. Ižiūrėčiau lytį **Rein-/Rin-us/-uz-*. Neaišku, kuo remiantis ež. *Schaiten* 1400 pamatinė lytis atstatoma **Skaist-*. Prūsų vardyne yra mš. *Scayte* 1346, *Schote* 1507 Semboje, up. ir km. *Schoite* 1503 Varmėje. Visų jų pamatinė lytis yra veikiausiai **Skait*.

Aišku, kad Priegliaus baseino prūsų hidronimai patyrė didelę vokiečių ir lenkų kalbų įtaką, apaugo germanizuotomis ir polonizuotomis lytimis, abiejų kalbų tarties elementais, todėl labai sunku, kartais tiesiog neįmanoma atsekti autentišką hidronimų lytį, tinkamai paaiškinti jų kilmę. Reikia pabrėžti, kad jau vien vertingos ir neretai naujos medžiagos surinkimas pareikalavo daug laiko, kruopštaus darbo. Visa surinkta medžiaga sąžiningai išanalizuota.

Toliau pateikta hidronimų chronologinė lentelė ir trumpas komentaras (p. 266–267). Išsamiai aptarta prūsų hidronimų daryba (p. 268–327). Autorė apžvelgia semantinę ir struktūrinę prūsų vandenvardžių klasifikaciją. M. Biolik nuomone, 132 hidronimai iš 446 yra pirminiai (p. 268–327). Autorė išskiria 10 pirminių hidronimų grupelių. Apibūdinami pirminiai hidronimai, kilę iš apeliatyvų, susijusių su vandens judėjimu, spalva, garsais. Kiti yra kilę iš fiziografinių terminų, iš augalų bei gyvūnų pavadinimų.

249 hidronimai laikomi antriniais, kurių didžiausią dalį sudaro priesagų vediniai (p. 272–282). Priesagos išdėstytos pagal priesagos priebalsį. Gausiausi yra priesagų *-ing-, *-ik-, *-el-, *-in-, *-av- vediniai. Priešdėlių vediniai (p. 282–283) yra labai nekausūs. Autorės nuomone, yra tokių priešdėlių vedinių: *di-, *au-, *pa-, *per-, *prei-, *sur- (teisingiau būtų *zur-). Sudurtinių hidronimų irgi yra nedaug. Autorė juos aptaria pagal pirmąjį sandą. Žodyne ežero vardas *Gertepeawne* nagrinėjamas kaip dūrinys, kurio pirmasis sandas siejamas su pr. *gerta, gerto „višta“, o jau šiame skyrelyje pirmasis sandas siejamas su lie. gerti, gertis.

P. 287 pateikta semantinės analizės lentelė, p. 287– darybinės analizės lentelė. Autorė trumpai paliečia rašybą (p. 290–291), panagrinėja priesagas,

kurių užfiksavo 31 (p. 292–299). Atskiras skyrelis skirtas prūsų hidronimų indoeuropietiškiems aspektams (p. 301–305). Kruopščiai aptarta vokiečių ir lenkų kalbų įtaka prūsų vandenvardžiams (p. 309–327). M. Biolik taip pat analizuoja lenkiškus (p. 328–342) ir vokiškus (p. 343–352) hidronimus apžvelgia nevienareikšmius ir neaiškius hidronimus (p. 353–356). Baigiamosiose išvadose (p. 357–360) autorė trumpai suformulavo svarbiausius tyrinėjimų rezultatus. Studijos pabaigoje pridėtas literatūros ir panaudotų šaltinių bei jų sutrumpinimų sąrašas (p. 361–387), reziumė vokiečių kalba (p. 385–391) ir vienas žemėlapis. Aptarta M. Biolik studija yra vertingas prūsų onomastikos veikalas, praturtinantis šios srities tyrinėjimus.

Prūsų vardynas yra lenkų onomastų H. Górnowicziaus, A. Pospiszyłowos, M. Biolik ir kitų mokslininkų atidaus dėmesio objektas. Jų darbai reikšmingi baltistikai, jie tapo ypač populiariūs, kai buvo pradėta W. P. Schmido leidžiama „Hydronymia Europaea“ serija. 1985 metais pasirodė pirmasis šios serijos sąsiuvinis: *H. Górnowicz, Gewässernamen im Flußgebiet der unteren Weichsel*. 1989 metais šioje serijoje buvo išleistas M. Biolik darbas „Zuflüsse zur Ostsee zwischen unterer Weichsel und Pregel“, 1993 m. „Die Namen der stehenden Gewässer im Zuflußgebiet des Pregel und im Einzugsreich der Zuflüsse zur Ostsee zwischen Pregel und Memel“, kuriuose M. Biolik panaudoja aptartos studijos medžiagą. 1993 metais pasirodė 9 šios serijos sąsiuvinis: *K. Rymut, Gewässernamen im Flußgebiet der oberen Weichsel von der Quelle bis zur Sola und Przemsza, Stuttgart: Franz Steinert Verlag, 1993, 293 p.* K. Rymutas, aptardamas Vyslos baseino lenkiškus hidronimus, pastebi, kad keletas galėtų būti ir baltiškos kilmės, pvz.: up. *Dokawa* 1498 gali būti siejamas su prūsų vietovardžiais *Dacytien, Dacow*; up. *Sola* 1272 (vėliau *Sola*) atveju autorius ižiūri ryšį su lot. *salum*, pr. *salus*.

Džiaugdamiesi vertingais ir įdomiais „Hydronymia Europaea“ sąsiuviniais, viliamės, kad ir kituose sąsiuvinuose baltų vardynui bus skiriamas didelis dėmesys.

Grasilda Blažienė